

Raymond J. R. King (ed.):

Family realiations: Concepts and theories

The Glendessary Press, Berkeley, 1969.

Nastajući u dekadi 1960—1969., radovi eminentnih američkih sociologa sadržani u ovom zborniku tretiraju s različitih aspekata isti temat: identifikaciju problema koji se javljaju pri razvijanju teorije o porodici i porodičnim odnosima. Potcrtavam »razvijanju teorije«, budući da se u sociologiji porodice uvriježilo upravo aksiomatsko stanovište da nijedna od dosada prezentiranih teorija ne može osigurati sveobuhvatno i dubinsko spoznavanje porodičnog entiteta.

U **Uvodu** Raymond J. R. King ukratko navodi osnovna obilježja onih »pristupa« istraživanju porodice o kojima pišu suradnici zbornika (institucionalnog, strukturno-funkcionalnog, antropološkog, situacionog, interakcionog, razvojnog te sistematskog pristupa i teorije igara). Odmah u nastavku ističe, da neke od ovih »teorija« daju veći a neke manji doprinos kompleksnom sagledavanju porodice. Upravo zbog takve terminološke i sadržajne nedosljednosti nameće se pitanje: da li su dosadašnje »teorije« o porodici uistinu teorije u sociološkom značenju? Istina je, doduše, da je termin »teorija« u sociologiji različito korišten, distinktivno ili alternativno terminima »konceptualni pristup« i »konceptualni okvir«. Merton (1968, 140) nabroja šest vrsti socioloških radnji koje se često pogrešno nazivaju »teorijom«. Zetterberg (1965, 1—29) također ističe, da se ovom terminu pripisuju različita značenja. No oba se autora slažu u definiranju sociološke teorije, kao skupa logički povezanih propozicija koje se mogu empirijski verificirati i koje imaju univerzalnu vrijednost i parsimonijski objašnjavaju proučavane fenomene. Zar ne bi stoga bilo opravdanije (ako ne i manje pretenciozno) govoriti o teorijskim orijentacijama, pristupima ili okvirima za proučavanje porodice? Hill (1961, 10—11) pronalazi »salamunsko rješenje«, smještajući »teoriju o porodici« negdje između skromnih generalizacija o odabranim aspektima porodice, parcijalnih teorija ako postoji iole čvršći hipotetski okvir i velikih teorija kao što bi mogle biti one o porijeklu i evoluciji porodičnih oblika. Ukratko, dosadašnje »teorije o porodici« su u najboljem slučaju samo teorije srednjeg opsega, i to pod uvjetom da koncepti budu specificirani i objašnjeni, identificiran konceptualni okvir (kojim se klasificiraju i defini- raju uzajamni odnosi koncepata), te da budu razvijene hipoteze o među-

sobnom odnosu koncepata unutar izabranog okvira. Unatoč tome što ne dijelim mišljenje nekih od autora, a djelomično ni editora ovog zbornika, ipak ću u daljnjem tekstu dosljedno upotrebljavati termin »teorija« o porodici, priklanjajući se stavu prikazivanog autora. To nije možda samo dokaz više semantičkog siromaštva postojeće taksonomije inače izvanredno kompleksnog znanstvenog područja — sociologije porodice i porodičnog ponašanja.

Prema riječima editora, ova zbirka članaka ima dva cilja: da čitaoca upozna s onim teorijama koje su se pokazale kao najprihvatljivije (jer najviše »obećavaju«), te da čitaoca upozori na moguće teškoće pri uočavanju *differentiae specificae* pojedinih teorija, a koje se mogu javiti kao rezultat njihove interferencije. Uz to, istraživački primjeri i dobiveni rezultati omogućit će lakše poimanje suštine pojedinih teorija.

Reuben Hill i Donald A. Hansen, koautori, napisali su **Identifikacija konceptualnih okvira korištenih u proučavanju porodice** (str. 19—41). Ističući da su brak i porodica, kao »istraživačka arena«, u novije vrijeme privukli pažnju stotine znanstvenika, oni nam pružaju zanimljiv podatak: godišnje se u SAD-u objavi više od dvije stotine napisa s područja sociologije porodice! Unatoč tome, na ovom mnoštvu empirijskih podataka dosada se razvila tek skromna teorija o porodici. No oni nalaze i opravdanje za ovakav propust: »Bili smo u tolikoj mjeri zaokupljeni istraživanjima, slaganjem podataka na podatak, da smo ozbiljno zanemarili osnovnu dužnost inventariziranja. Zaostali smo u razvijanju tehnologije koja bi nam omogućila da povežemo domet i količinu prikupljenih rezultata istraživanja, kako bismo mogli izdvojiti pouzdane od nepouzdanih generalizacija te utvrditi u kojem se opsegu rezultati različitih konceptualnih pristupa mogu integrirati u jedinstvenu teoriju koju razvijamo...« (str. 20). Oni dalje sugeriraju, da je neophodno raditi na inventaru dosada završenih istraživanja o porodici, na osnovi kojeg bi se sistematski klasificirali supstantivni rezultati istraživanja, korištene istraživačke tehnike i teoretske propozicije izvedene iz dobivenih rezultata.

Osnovni »ključ« za uspješnu kodifikaciju je utvrđivanje konceptualnih okvira, tj. »...klasterâ međusobno povezanih koncepata koji se općenito mogu primijeniti na arenu braka i porodice« (str. 22). Koautori se ograničuju na eksplikaciju slijedećih konceptualnih pristupa proučavanju porodice: interakcioni, strukturno-funkcionalni, situacioni, institucionalni i razvojni. Kod svakog pojedinog detaljno analiziraju društveno vrijeme i društveni prostor (područje proučavanja, okolina te periferna i rezidualna područja), zatim strukturu, tj. osnovne koncepte (jedinice proučavanja, njihovu konfiguraciju i koheziju), »mostove« (uvjete koji povezuju strukturu s overtним ponašanjem i mehanizme koji prevode strukturu u ponašanje) i overtno ponašanje koje se može vidjeti i analizirati pomoću primijenjenog konceptualnog okvira. U tom kontekstu razlikuju pet analiziranih pristupa, s obzirom na osnovne koncepte koje koriste, s obzirom na definiciju porodice koju primjenjuju i s obzirom na pretpostavke od kojih polaze. Ovaj članak Hilla i Hansena je, otkada se 1960. godine, pojavio stimulirao većinu studija konceptualnih okvira za proučavanje porodice koje su slijedile, te neposredno uvodi u napise Sirjamakija i Berardo.

U svom prilogu **Kulturne konfiguracije u američkoj porodici** (str. 42—54), John Sirjamaki analizira američku porodicu služeći se institucionalnim pristupom, te diskutira značaj vrijednosne konfiguracije za razumijevanje

i tumačenje obrazaca ponašanja karakterističnih za tu porodicu. Pri tom, »konfiguracije« percipira kao osnovne jedinice sistema vrednota datog društva (str. 43). Budući da se razvijaju unutar jedne kulture, kulture konfiguracije izražavaju dominantne vrijednosti za koje se smatra da su neophodne za održavanje društva. One se razlikuju od etike religijskog ili filozofskog sistema, tj. od »običnih« konfiguracijskih vrijednosti, koje Fromm naziva »društveno imanentnom etikom«. Naime, kulturne konfiguracije prodiru u najintimnije sfere individualnog i porodičnog ponašanja, determiniraju »dobro« i »loše« ponašanje u odnosima između mladića i djevojke, muža i žene, roditelja i djece, što je ispravno a što pogrešno u heteroseksualnom društvenom ponašanju i u seksu uopće. Upravo tako se stvaraju osjećaji moralnosti koji utječu na članove porodične grupe i objašnjavanje raspoloženja, sklonosti i čudi njihova ponašanja. On je izdvojio slijedeće kulturne konfiguracije američke porodice: 1. brak je i za muškarce i za žene osnovni životni cilj; 2. uzajamnost (davanja i primanja) u braku treba se zasnivati na ličnim osjećajima i slobodnom izboru; 3. osnovni kriterij uspjeha braka je lična sreća svakog od bračnih drugova; 4. najbolje godine života su godine mladosti, i mladenački izgled i ponašanje su visoko cijenjeni; 5. djecu treba odgajati u »njihovu svijetu« i štiti ih od preranog ulaska u »svijet odraslih«; 6. seksualni život treba se odvijati samo unutar braka; 7. porodične uloge muža i žene trebaju se zasnivati na podjeli rada prema spolnoj pripadnosti, s tim da muškarac ima superiorniji položaj u odnosu na ženu; 8. u porodičnom životu treba težiti k zadovoljenju individualnih a ne porodičnih vrijednosti. I tako »ispada« da američka porodica postoji zbog svojih članova a ne obrnuto. Autor zaključuje, da je osnovni naglasak na porodici kao društvenoj grupi, a ne na funkcijama koje porodica treba vršiti za društvo. U tom pogledu čini se da je porodica u SAD uspješno prilagođena cjelokupnom kulturnom sistemu, u kojem je dominantan ideal ostvarenje mogućnosti i htijenja svakog pojedinog pripadnika tog društva (str. 51).

Felix Berardo u svom prilogu **Antropološki pristup proučavanju porodice** (str. 55—78) analizira moguće znanstvene pristupe porodici od strane sociologa i socijalnih antropologa, opredjeljujući se pri tom za antropološki. Suština je antropološkog pristupa u njegovoj komparabilnosti i transkulturalnosti; to je, u suštini, holistički pristup s fokusom na makrodruštvačkoj organizaciji (Hill to naziva »makrofunkcionalizmom«, pošto je u središtu pažnje porodica **per se** a ne konkretne, žive porodice). U tom kontekstu porodica je percipirana kao otvoreni društveni sistem, prijemljiv na vanjske utjecaje i transakcije (porodica kao zavisna promjenljiva), pa se i pojedini članovi porodice promatraju ne kao aktivni pojedinci nego kao reaktivni skup položaja i uloga (str. 57). Baveći se formalnim aspektima porodičnog i srodničkog sistema, socijalni antropolozi su naročito zaokupljeni normativnim obrascima društvenih odnosa koji nastaju u tim sistemima. Ukratko, antropološki pristup se služi strukturno-funkcionalnim okvirom za proučavanje institucionalnih oblika organizacije ljudskog društva, primarnih grupa, sklapanja braka, srodničkih odnosa, kao i za proučavanje uvjeta i načina proliferacije tih primarnih grupa u šire jedinice društvene organizacije.

Diferenciranje roditeljskih uloga (str. 79—100) je članak Philipa E. Slatera, a zasniva se na teoriji o diferenciranju roditeljskih uloga koju su razvili Parsons i Bales (1966). Autor raspravlja o univerzalnosti diferencijacije, nje-

noj jedno- odnosno dvodimenzionalnosti, zatim o procesima diferencijacije i identifikacije, razvoju ličnosti i procesu izolacije. Ovaj je napis izazvao **Komentar** (str. 101—105) Bernarda Bergena, na koji je Slater odgovorio.

Donald A. Hansen javlja se ponovo, no ovoga puta kao autor teksta **Lični i položajni utjecaj u formalnim grupama — pretpostavke i teorija za istraživanje neotpornosti porodice na potrese** (str. 107—124). Pri tom definira **lični utjecaj** kao onu vrstu porodične kohezije koja proizlazi iz odnosa Ega i Altera, kao osoba ili pojedinaca, dok je **položajni utjecaj**, kao vrsta porodične kohezije, rezultanta odnosa Ega i Altera (kao imalaca određenog statusa ili položaja u (porodičnoj) grupi. Ukoliko porodična grupa nije sposobna da utječe na svoje članove da i u kritičnim situacijama (nezaposlenost, elementarna nepogoda, bolest, smrt, rat, delinkventnost, vanbračna trudnoća, vjerska ili rasna proganjanja itd.) ostanu zajedno i nastave porodični život, tada se takva porodica smatra neotpornom (ili »ranjivom«) na porodične potrese. Koristeći ova tri osnovna koncepta (lični utjecaj, položajni utjecaj, porodica neotporna na potrese), autor razvija hipotetski okvir za istraživanje neotpornosti pojedinih tipova porodice. Na kraju konstruira spekulativni model za mjerenje neotpornosti porodice kojim objašnjava odnose između članova porodice (posebno roditelja i djece), te sugerira rješenje problema pomoću Slaterove dvodimenzionalne osi (lični i položajni utjecaj u porodici se međusobno ne isključuje, nego predstavlja dva međuzavisna kontinuum). Preostaje još empirijska verifikacija tog modela.

Sheldon Stryker je autor priloga **Simbolički interakcionizam kao pristup istraživanju porodice** (str. 125—140), u kojem daje osvrt na primjenu teorije simboličkog interakcionizma u sociologiji porodice. Kao socijalno-psihološka teorija, simbolički interakcionizam tretira naročito dva problema: problem **socijalizacije** (tj. kako pojedinac usvaja načine ponašanja, vrednote, norme i stavove društvene grupe kojoj pripada) i problem **ličnosti** (tj. kako su organizirani trajni obrasci ponašanja). Nakon analize osnovnih koncepta i pretpostavki ove teorije, autor u nizu primjera iz života pojedinca objašnjava proces njegove socijalizacije i organiziranje njegove ličnosti, onako kako na to gleda simbolički interakcionista. Zaključujući s implikacijama ove teorije na istraživanja porodice, autor upozorava na neka pitanja, postavljanje kojih može ova teorija stimulirati. To je npr. skup pitanja o različitim obavezama prema »porodičnim identitetima« (pod čime autor podrazumijeva porodične uloge oca, majke, sina, kćeri, brata i druge). Dok za jednog pojedinca njegov identitet oca ima prednost pred svim ostalim njegovim identitetima, za nekog drugog ne mora biti tako. Za pretpostaviti je da uzroci ovih razlika proizlaze iz prirode porodične interakcije tokom koje članovi date porodice kao »značajni drugi« definiraju identitet oca određenog pojedinca. Na ovo se neposredno nadovezuje i skup pitanja o odnosu između porodičnih identiteta i porodičnih kriza tokom kojih može (ali ne mora) doći do redefiniranja pojedinih porodičnih identiteta i, shodno tome, potrebe za adaptacijom članova porodice na nove identitete. U ovim završnim razmatranjima Strykerov prilog ima mnogo dodirnih točaka s prilogom Hansena.

Razvojni pristup je novijeg datuma u sociologiji porodice, a predstavlja kombinaciju kompatibilnih koncepta različitih tradicija. Čak ni osnovni koncept razvojne teorije — etape ciklusa porodičnog života — nije originalan već »posuđen« iz ruralne sociologije. Zbog toga Roy Rodgers u svom prilogu **Prema teoriji porodičnog razvoja** (str. 141—157) s pravom ističe,

da još uvijek ne može biti riječi o razvojnoj »teoriji« u sociologiji porodice nego samo o razvojnom »pristupu«, odnosno »pristupu« porodičnog razvoja. Slijedeći Zetterbergovu (1965) shemu razvijanja aksiomatičke teorije, autor prvo analizira primitivne termine ili bazične koncepte razvojnog pristupa (porodica, položaj, norma, uloga, ponašanje uloge i sankcija), a zatim definira derivirane koncepte (slijed uloga, klaster uloga, kompleks uloga, razvoj položajâ, razvoj porodice). Time je određen i odgovarajući metodološki pristup. Naime, svako istraživanje porodice koje primjenjuje razvojni konceptualni okvir treba biti longitudinalno: slijedeći jedine etape porodičnog životnog ciklusa, proučava se razvoj i mijenjanje porodice kao društvenog sistema. To je autor uspješno prikazao grafikonima.

Prilog Jessie Bernarda **Modeli bračne prilagođenosti** (str. 158—197) predstavlja početak razvijanja sistemskog pristupa u proučavanju porodice. Autor koristi neke od koncepata teorije igara, kao npr. komunikaciju, koordinaciju, pregovaranje (bargaining) za analiziranje procesa bračnog prilagođavanja te razvija modele bračne prilagođenosti, koje testira s obzirom na njihovu podobnost za opisivanje procesa bračne interakcije. Naime, inkompatibilne razlike između (ponašanja) supružnika nameću potrebu njihovog međusobnog prilagođavanja u braku kao društvenom sistemu. Bračna prilagođenost može se postići na nekoliko načina. 1. Postojeće razlike mogu se »premostiti« kroz pregovaranje i zamijeniti sličnostima, čime će konflikt biti uklonjen (asimilativni model). 2. Svaki od partnera može nastojati da optimizira svoj položaj u odnosu na drugog partnera (optimizirajući model). 3. Stupanj bračne interakcije može se svesti na minimum tako da svaki od supružnika »vodi svoj život«, ne vodeći računa o drugome (strategijski model). 4. U slučaju eskalacije bračne neprilagođenosti dolazi do raskida odnosa, čime se konflikt u suštini ne rješava nego definitivno izbjegava, a bračni sistem raspada (šizmatički model). Svi ovi modeli mogu se koristiti u tumačenju procesa bračnog prilagođavanja, jer je u tako složenom odnosu, kao što je brak, potrebno mnoštvo konfliktnih modela primjenljivih na konkretne situacije. No, teško je moguće da bi se na bračne odnose svakodnevnice mogao primijeniti ijedan od tzv. »čistih« konfliktnih modela, koji bi svaki sukob bračnih interesa sveo u okvir »zero-sum game«. Vjerojatnije je, prema mišljenju autora, da se na konkretni slučaj može primijeniti tzv. kooperativni model ili model mješovite motiviranosti koji bi sukob interesa sveo u okvir »nonzero-sum game«.

Broderick (1971, 143) je ovaj Bernardov rad nazvao »provokativnom raspravom o mogućoj primjeni teorije igara na analizu bračnih odnosa«. Na ovaj konceptualni pristup već se nadograđuju empirijska istraživanja, a prolazi i kroz daljnje teorijske »dorade«. Tako su Ronald Laing, Herbert Philipson i A. Russell Lee u svom prilogu **Interpersonalna percepcija** (str. 198—209), primjenjujući model mješovite motiviranosti, ukazali na semantičke poteškoće koje se javljaju pri odabiranju i definiranju koncepata u istraživanju interakcija između više od dva aktera. Oni naglašavaju značaj komunikativnog ponašanja u uspostavljanju odnosa suradnje i ostvarenju sporazuma između partnera.

Na kraju ove zbirke priložen je izbor iz bibliografije relevantne za svaki od diskutiranih pristupa proučavanju porodice i braka. Odabrane bibliografske jedinice grupirane su prema konceptualnom pristupu, a zatim podijeljene u »teorijske« i »empirijske« podgrupe.

Unatoč uvodno istaknutoj — inače suštinskoj — zamjerci, ova zbirka je vrijedna, zanimljiva i aktualna. Čini mi se da joj najveća vrijednost leži u provokativnosti, jer svakog onog tko se bavi proučavanjem braka i porodice kao društvenim sistemima, trajnije angažira i »izazove« na razmišljanje, provjeravanje, a time i produbljivanje ovdje napisanog.

Ruža First-Dilić

LITERATURA

1. Broderick, Calfred B., Beyond the five conceptual frameworks: a decade of development in family theory, »Journal of Marriage and the Family«, Vol. 33, No. 1, 1971, pp. 139—159.
2. Hill, Reuben, Patterns of decision-making and the accumulation of family assets. In Nelson E. Foote, ed., Household decision-making, New York University Press, New York 1961.
3. Merton, Robert K., Social theory and social structure, The Free Press, New York 1968.
4. Parsons, Talcott and Robert F. Bales, Family, socialization and interaction process, The Free Press, New York 1955.
5. Zetterberg, Hans L., On theory and verification in sociology, The Bedminster Press, Totowa 1965.